

Vebsayt: <https://involta.uz/>

МАВЗЎЪ: ТАРКИБИ ЛУҒАВӢ ВА КАЛИМАҲОИ АСЛИИ ТОЧИКӢ, ИҚТИБОСӢ (АРАБӢ, ТУРКӢ, РУСӢ-БАЙНАЛМИЛАЛӢ) ДАР ЛАҲЧАИ ТОЧИКОНИ САРИОСИЁ

Шукурова Азиза Хайруллоевна

магистранти соли дуввуми кафедраи филологияи тоҷикӣ ва шарқшиносии донишгоҳи
давлатии Самарқанд

АННОТАТСИЯ

Дар мақолаи мазкур оиди мавзӯи корбурди калимаҳои аслии тоҷикӣ, иқтибосӣ (арабӣ, туркӣ, русӣ-байналмилалӣ) ва таркиби луғавии тоҷикони мардуми Сариосиё маълумоти муфассал оварда шудааст. Аз таърих ба мо маълум аст, ки таркиби луғавии лаҳҷаи ҳар як диёр аз иқтибос шудани вожаҳои дигар қавму миллат бою ғанӣ мегардад. Аз ҳамин лиҳоз мақолаи илмӣ хешро ба ҳамин мавзӯ бахшида, хостам, ки дар бораи таркиби луғавӣ ва калимаҳои иқтибосии лаҳҷаи мардуми тоҷикзабони Сариосиё ибрази ақида намоям.

Калима ва ибораҳои таъягоҳ: лаҳҷа, мардум, Сариосиё, таркиби луғавӣ, тоҷикон, деҳа...

МУҚАДДИМА

Аз маълумотҳои дастрас ба мо аён аст, ки вожагон (лексика) ҳамчун яке аз воҳидҳои муҳими забони маҳсули як қатор давраҳо буда, дар давраи асрҳои бисёре таркиб ёфта омадааст. Аз ин ҷост, ки таркиби луғавии ҳар як забон аз калимаҳои хеле куҳан (қадим) оғоз ёфта, то калимаву ибораҳои нав (неологизмҳо) фаро мегирад. Ҳамин тариқ асоси таркиби луғавии ҳамаи шеваҳои забони тоҷикиро захираи умумии луғавӣ, яъне лексикӣ ташкил мекунад, ки онҳо асосан аз калимаҳои аслии баромадашон умумиэронӣ, инчунин аз як қатор калимаҳои умумигардидаи вожаҳои иқтибосӣ аз забони арабӣ, ўзбекӣ, русӣ иборатанд. Аз ин рӯ таркиби луғавии шеваҳои забони тоҷикиро қабатҳои гуногуни луғавӣ ва қисматҳои махсус ташкил мекунад. Таркиби луғавии шеваҳои забони тоҷикӣ аз ҷиҳати доира ва истеъмоли ҳудуд асосан ба ду қисм ҷудо мешаванд:

1.Калимаҳои умумихалқӣ, ки қисми бештари таркиби луғавиро ташкил мекунад;

2.Калимаҳои шевагӣ, ки қисми камтарини таркиби луғавиро ташкил мекунад;

Шеваю лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ба забони ягонаи **умумихалқӣ-забони адабии тоҷикӣ** тобеъ мешаванд. Дар ин бора донишманди маъруфи нуқтасанҷ **Н. Маъсумӣ** чунин мегӯяд: “Дар давраи таҳаввулоти забони тоҷикӣ забони умумихалқӣ, ба шоян шеваҳои худ алоқаи зич дошта, ҳамеша таркиби луғавии худро аз ҳисоби онҳо бой мегардонад”.

Калимаҳои умумихалқӣ аз калимаҳои решагии тоҷикӣ иборат буда, асоси таркиби луғавӣ (фонди асосӣ) -и шеваҳоро ташкил мекунад. Ҳамаи фарқиятҳои луғавии шевагиро ба чунин унсурҳо ҷудо кардан мумкин аст:

1.Вожагони хоси шевагӣ (диалектизмҳои хоси лексикӣ)

2.Вожагони шевагии калимасоз ва шаклсоз(диалектизмҳои лексикӣ калимасоз ва шаклсоз)

3.Вожагони шевагии вижагиҳои савтидор (диалектизмҳои фонетикӣ)

4.Вожагони шевагии маънодор (диалектизмҳои семантикӣ)

Таркиби луғавии лаҳҷаю шеваҳо дар давоми қарнҳои бисёре ривож меёбад, аз ин рӯ дар он қабатҳои ба давраҳои гуногуни таърихӣ алоқаманд мушоҳида карда мешавад. Дар лаҳҷа ва шеваҳои тоҷикӣ лексикаи анъанавӣ мавқеи асосӣ дорад. Дар байни лексикаи

анъанавӣ чунин калимаҳое низ мавҷуданд, ки аз ҷиҳати хусусиятҳои маъновии хеш ба давраҳои қадим мансубият будани хешро аён месозанд. Чунончи, дар истилоҳоти вожаҳои хешутаборӣ бештарини калимаҳо хеле қадима мебошанд.

Лаҳҷаи мардуми Сариосиё низ чун яке аз лаҳҷаҳои мустақили шимолӣ дар тӯли асрҳо рушду нумӯъ намуда, то замони имрӯза борҳо аз ҳисоби калимаҳои иқтибосиву дигар тағйир ёфта омадааст. Ва дар хеш шаклу маъноҳои гуногунро мучассам кардааст. Аз луғатҳои чамънамудаи хеш оиди лаҳҷаи ин диёр калимаҳоеро низ дарёб намудем, ки тӯли асрҳо хоси ин лаҳҷа буда, ғановатмандии хешро то имрӯз таъмин намудаанд. Масалан, калимаҳои “мавлакат”(мамлакат, давлат), “завардас”(бузург, забардаст), “мактав”(мактаб), “майдагав”(майдагап) ва ҳоказоро мисол овардан мумкин аст. Аз маводи дастовардамон аён гардид, ки таркиби луғавии лаҳҷаи мардуми Сариосиё хеле бой ва рангоранг буда, таи асрҳои зиёд то ба имрӯз расида омадаанд. Масалан, калимаҳои “пушту камар”(авлод), “сурук”(гурӯҳ, гала), “тӯридан”(рамидан), “митир”(метр), “мактав”(мактаб), “инқотӣ” (инвақтӣ), “турум”(сӯҳбат), “гула”(гулӯ), “алдираш”(аралаш), “майду талқон шудан”(саҳт монда шудан), “мони бя”(бигзору биё), “ҳарра”(ғелон-ғелон), “лӯла” (тифл, кӯдак), “болорӯкӣ”(рӯ ба боло), “анголак”(манаҳ-чоғ), “тиргаштан”(давр задан), “ша-шари”(бошитоб, тезтар), “якчиқот” (андаке пас), “тевош”(зуд бош, тез бош), “тохел”(баъзе), “айҳо”(нидо барои ба назар нагирифтани), “лӯпонак”(одами фарбех), “шарроқӣ”(новдон, тарнов), “ханонак”(хандонак), “эранқаран”(махсус), “нонхурак”(хонтахта), “намози дига”(намози аср), “пали нест”(ягонта нест) ва ҳоказоро мисол овардан мумкин аст, ки ба лаҳҷаи тоҷикони хуфари мардуми Сариосиё марбутанд. Имрӯзҳо низ мардуми кӯҳистони Хуфар аз ин вожаҳои шевагӣ ба таври васеъ истифода мебаранд.

Аз мушоҳидаҳои мухтасар ва таҳқиқоти илмӣ бармеоянд, ки лаҳҷаи Сариосиё дар ҳама давру замон чун дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар рушду нумӯъ буда, эҳтиёҷи ҳаёти халқро қонеъ гардонидааст.

Дар гӯйиши шимолии шеваҳои забони тоҷикӣ дастаи калони вожаҳое истеъмол мешаванд, ки дар сарчашмаҳои қадими форсии дарӣ ва гузашта аз он дар даврони пешин (ҳатто пеш аз мелод) мавриди истифода қарор гардида, пайдо намудани онҳо аз

маъхазҳои дигар душвор аст. Вожаҳое, ки гунаи шаклу маънояшонро да гуъиши шимоли нигоҳ доштаанд, аз лиҳози доираи густаришашон ҳамчун нестанд: дастае аз онҳо дар хамаи лаҳҷаҳо истифода мешаванд. Силсилаи дигар дар чанд лаҳҷа ба қор меояд ва қисми саввум танҳо хоси як маҳалли муайян мебошад. Аз лиҳози маъно ин гуна вожаҳо басо мухталиф буда, метавонанд дар ифодаи номи асбобҳои рӯзгор, хӯрокворӣ, аломату хусусият, ранг, мафҳуми хешутаборӣ оянд.

Гуфтан бомаврид аст, ки сарвати луғати забони ҳар як халқ дар қатори калимаҳои адабӣ вожаҳои зиёди шевагириро низ фаро мегирад. Дар бисёр забонҳо адади калимаҳои гурӯҳи дуҷум-шевагӣ назар ба гурӯҳи якум-адабӣ бештар аст. Забони адабӣ ҳангоми нав ташкил ёфтани худ аз шеваҳо бештар баҳраманд мегардид. Ин нуқта аҳамияти бузурги илмӣ ва амалии луғатҳои шевагириро дар ҳаёти маданияи халқ сабаб мешавад. Воқеан ҳам дар шеваҳо бисёр калимаҳо мавҷуданд, ки барои омӯختани таърихи забон, тарзи зиндагӣ, аҳволи майишӣ ва маданияи он дар гузашта хизмати шоистаеро адо хоҳад кард. Аҳамияти луғати шева фақат бо назарӣ маҳдуд нашуда, балки бо ҷиҳатҳои солим ва умумии хеш барои рушди минбаъдаи забони адабӣ кӯмак мерасонад. Устод **С. Айни** нақши луғати шевагириро дар соҳаҳои такмил ва раванқи минбаъдаи забони адабиамон аз ҳамин ҷиҳат тавзеҳ намуда, навишта буд: “Имрӯз барои васеъ кардани забони илмӣ ва адабии тоҷик ва барои фаҳмида хондани оммаи босаводшудаи тоҷик ва ҷавонони таҳсилдида ва таҳсидидаистодаи ӯ ба китобҳои луғати гуногун мӯҳтоҷем: мо бояд дар ҳар фан луғатҳои алоҳидаи илмӣ ва барои таъмин кардани талаби ҷавонони бодониш шудаистодаи тоҷик қомусро дошта бошем; инчунин мо бояд, китоби луғате дошта бошем, ки ҳазинаи забони халқро дар бар гирифта бошад ва забони зиндаи халқро ба пеши қорқунони илмӣ ва адабӣ мисли материал тайёр карда монем”; (1. 14).

Таркиби луғати шеваҳо чи хеле, ки дар боло баён кардем басо гуногун ва бою рангоранг мебошад. Дар ҳар шева калимаҳои зиёдеро пайдо кардан мумкин аст ва дар баробари ин дар ҳар шева миқдори зиёди калимаҳое низ мавҷуданд, ки онро шеваҳои дигар умумият медиҳанд;

Лаҳҷаи Сарносиё, ки яке аз лаҳҷаҳои шимолии вилояти Сурхондарё мебошад, чун дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ аз нигоҳи луғат хеле бой ва гуногунранг мебошад. Ин

гуногунрангї дар мавчуд будани унсурҳои таърихї, архаистї ва иқтибосї ба назар мерасанд. Дар таркиби луғавии лаҳҷаи Сариосиё низ чун дигар лаҳҷаҳои забони адабии тоҷикї ду гурӯҳи калимаҳо амал мекунанд:

1.Калимаҳои умуточиқї(адабї)

2.Калимаҳои лаҳҷавї(диалект)

Ин ду гурӯҳи калимаҳо аз як ҷониб, умумияти лаҳҷаи мазкурро бо забони адабї ва дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикї барқарор мекунад, аз ҷониби дигар бошад, тафовути онҳоро аз ҳамдигар барқарор месозад.

Калимаҳои аслии тоҷикї дар лексикаи лаҳҷаи Сариосиё фаровон истифода бурда мешаванд. Онҳо бо хусусиятҳои овозиву грамматикӣ худ лаҳҷаҳо аз ҷиҳати ҳешутаборї бо дигар лаҳҷаҳо мепайвандад. Аксари шевашиносон дар сари он ақидаанд, ки калимаҳо умумиточиқї ва унсурҳои лаҳҷавии онро аз ҳам ҷудо бояд тадқиқ кард. Аз ҷумла шевашинос **М.Эшнїёзов** дар ин бора чунин мегӯяд: **“Агар системаи лексикаи лаҳҷаҳо дар муқоисаву муқобала омӯхта шавад, дар он сурат ҷудо намудани калимаҳои умумиточиқї ва диалектизмҳои лексикӣ зарур аст”.**(175,35).

Калимаҳои умумиточиқї, ки яке аз сарчашмаҳои муҳими боигарии лаҳҷаи мардуми Сариосиё ба шумор меравад, аз рӯи намудҳояшон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо мешаванд:

Калимаҳои оид ба ҳешутаборї: падар, оча, модар, бародар, хоҳар, тағо, бобо, хола, бачаи амма, домод, набера, абера, модарандар(модари ўгаї), падарандар(падари ўгаї), хусур, хушдоман, хоҳарарўс(қайнсингил), додарарўс(ҳевар), хусурбўра, бўла (холабачча) ва ғайра,

Калимаҳои оид ба озукаворї: анбори хўрок, орд, шир, чурғот, маска, чака, ош, рўған, нахўд, ҷав, хўрок, нон ва ҳоказо...

Калимаҳои оид ба дарахту меваҳо: зардолу, олуболу, себ, анор, бихї, ангур, тут, гелос, хурмо, нок, шафтолу, олуча, арча, бед ва ҳоказо...

Калимаҳои оид ба парандаҳо ва хазандаҳо: кафтар, майна, тортанак, мурғ, хурўс, гунчишк, каргас, зоғ, уқоб, мор, қурбоққа ва ҳоказо...

Калимаҳо оид ба чорводорї: буз, гўсфанд, така, хар, асп, гов, гўсола, серка, қучқор, зин, лаҷом ва ғайра...

Калимаҳои оид ба касбу кори инсонҳо: духтур (духтур, табиб), полшӯ (фаррош), маълим (муаллим, омӯзгор), подавон (подабон, чӯпон), трактирчӣ (тракторчӣ), осиевон (осиебон) ва ғайра...

Калимаҳои оид ба сабзавот: памадур (помидор), қаланфур (каламфур), бўйимчон (бақлачон), бодаринг (бодринг) ва ғайра...

Калимаҳои оид ба фаслу сол: зимистон (зимистон), товистон (тобистон), баҳор (баҳор), тирамоҳ (тирамоҳ)...

Аз калимаҳои мисол овардаамон аён мегардад, ки таркиби луғавии лаҳҷаи Сариосиё ҳамеша дар рушду нумӯъ мебошад ва ҳамчун дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ алоқамандии қавӣ дорад. Бо баробари ин лексикаи таърихӣ ин лаҳҷаи мазкур барои бой ва ғанӣ гардонидани таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ мусоидат мекунад.

Дар шеваҳои забони адабии тоҷик як қисми таркиби луғавиро калимаҳои иқтибосӣ: (арабӣ, туркӣ, русӣ ва байналмилалӣ) ташкил медиҳанд. Шеваҳои забони тоҷикӣ аз ҷиҳати иқтибоси калимаҳои забонҳои дигари эронӣ, инчунин, аз рӯи истеъмоли калимаҳои ғайрихеш низ аз ҳамдигар тафовут доранд. Ин тафовут пеш аз ҳама нисбат ба калимаҳои иқтибосии забони арабӣ, русӣ ва байналмилалӣ, ки онҳо дар ҳама шеваҳо баробар акс ёфтаанд, аз рӯи истеъмол ва дараҷаи иқтибосии калимаҳои туркӣ-ӯзбекӣ зудтар ба назар мерасанд. Калимаҳои иқтибосии арабӣ, русӣ, русӣ-байналмилалӣ дар шеваҳои забони тоҷикӣ асосан хусусияти умумиистеъмолий доранд. Иқтибос аз забони русӣ-байналмилалӣ ниҳоят бисёр буда, калимаҳои иқтибосшудаи ин забон асосан исмҳо мебошанд ва истилоҳи ин соҳаро чун сиёсӣ-ичтимоӣ, фарҳангӣ, хоҷагӣ, кишоварзӣ ва асосии луғавии забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Масалан: духтур (доктор), шофир (шофёр), телефон (телефон), трактор, мошин, агроном, телевизор ва ғайра...

Иқтибосшавӣ аз як забон ба забони дигар яке аз роҳҳои бой гардонидани забон ба ҳисоб меравад. Забоншинос **М.Н.Қосимова** “**Ҳар як забон бе унсурҳои иқтибосӣ аз забони дигар дуру наздик вучуд дошта наметавонад. Омилҳои аз дигар забонҳо иқтибосшавии калима ва таркибу ибораҳо дар ҳамсарҳад будан бо мамлакатҳои дигар (рафтуомад, хешутаборӣ, доду гирифт), тичорат-муносибатҳои дипломатӣ,**

пешрафти илму техника, тарчумаи асарҳои халқҳои дигар ва амсоли ин” мебошанд. (Қосимова. 2003 “А” с. 90).

Чараҳои ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил шудани калимаҳои арабӣ аз асрҳои VI-VIII, яъне пас аз истилои арабҳо бар сарзамини Осиёи Миёна оғоз гардидааст. Аз гурӯҳи калимаҳои арабии ба забони тоҷикӣ дохил шуда, калимаҳоеро номбар кардан мумкин аст, ки ҳамаи онҳо дар истеъмоли забони тоҷикӣ то замони мо омада расидаанд ва бо соҳибони забон ҳамчӣхатанд. Баъзе аз муҳаққиқон сабаби ба забони мо ворид шудани калимаҳои арабиро дар тарҷумаи осори илмӣ, таърихӣ ва бадеӣ арзёбӣ мекунанд. Забоншинос **Н.Маъсумӣ** ворид шудани калимаҳои арабиро дар **“Сабаби дигаре, ки дар протсессии ба забонамон дохил гардидани унсурҳои забони арабиро тезондааст, тарҷума мекунад. Дар асри X-баъд аз забони тоҷикии дарӣ гузаштани қорҳои давлатӣ, маъмурӣ, сиёсӣ ва ҳарбӣ, маданӣ ва адабӣ як қатор асарҳои пеш аз ин ба забори арабӣ навишташудаи таърихӣ ва илмӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шуд”**.(Маъсумӣ. 1966. с.238).

Ҳамчунин, шоирону нависандагони машҳури ин давра Рӯдакӣ, Фирдавсию Сино (дар асарҳои тоҷикиашон) ва дигарон дар эҷодиёти худ калима ва ибораҳои арабиро дар ҳолатҳои ногузир ба қадри эътидол қор фармудаанд. Онҳо кӯшиш мекарданд, ки ҳар чӣ зиёдтар аз калимаҳои аслии забон истифода намуда, аз калимаҳои арабӣ то қадри имкон даст кашанд. Фирдавсии бузург дар навиштани **“Шоҳнома”**-и худ, ки аз ҷиҳати инъикоси захираи луғавии он замон асари намунавӣ буд, бештар аз 900-калимаи арабиро ба қор бурдааст. (ЗАҲТ. 1973. с.33).

Калимаҳои арабӣ дар лаҳҷаи мардуми Сариосиё низ зиёд буда, онҳо чунон мавқеъ гирифтаанд, ки муродифи тоҷикии онҳо аз истеъмом афтадааст. Ба инҳо асосан калимаҳои зерин дохил мешаванд:

1.Калимаҳои ба касбу қор алоқамандбуда: маълӣм (муаллим), домӯло (домулло), қасрат (одами бехосият, бепою қадам), оқил (олим), дарс (дарс), мулло (мулло), лавз (лафз);

2.Калимаҳое, ки ба ашҳои ғайришаҳс алоқаманд мебошанд: садақа (садқа), мочир (муҳочир), хавар (хабар);

3.Калимаҳое, ки ба илму фарҳанг алоқамандӣ доранд: мактав(мактаб), китов(китоб), дарс, мачит (масҷид), майлис (маҷлис), шоир (шоир), байт (байт, суруд), хавар (хабар); Таърих гувоҳ аст, ки калимаҳои арабӣ дар асри VII-инҷониб, пас аз истилои арабҳо ба **Осиёи Миёна** ба забони тоҷикӣ ва лаҳҷаҳои он дохил шудааст. Аз ҳамин лиҳоз бо мурури замон таркиби луғавии забони тоҷикӣ аз ҳисоби вожаҳои забони арабӣ оҳиста-оҳиста бою ғанӣ мегардад. Лаҳҷаи мардуми Сариосиё низ аз ин гуфтаҳо орий нест. Имрӯзҳо дар замири лаҳҷаи гуфтугӯии ин диёр калимаҳои арабӣ ҳамчун лаҳни модариашон мавқеи устувор гирифтаанд;

Калимаҳои туркӣ-ӯзбекӣ. Ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ дохил шудани калимаҳои туркӣ-ӯзбекӣ аз давраи қадим оғоз ёфтааст. Дар Осиёи Миёна аз қадим инҷониб халқи тоҷик бо туркзабонҳо муносибатҳои ҳамватанӣ доштанд. Дар натиҷаи паиҳам дигар шудани сохти давлатдорӣ ва ба сари ҳокимият омадани сулолаи турк ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ таъсири калон расонид. **Калимаҳои туркӣ** дар лаҳҷаи мардуми Сариосиё миқдори муайяно доранд. Баъзе аз онҳо маънои аслии хешро гум карда, дар хеш маъноҳои навро касб кардаанд. Масалан: калимаи “қизик” дар забони ӯзбекӣ ба маънии “шӯхӣ” ё “масҳарабози”-ро дорад. Масалан: “Қизик гав мезанӣ”. Як қатор шеваҳои шимолии забони тоҷикӣ бо фаровонии калимаҳои иқтибосии ӯзбекӣ аз дигар шеваҳои забони тоҷикӣ фарқ мекунанд. Миқдор ва дараҷаи истеъмоли калимаҳои забонҳои туркӣ (ӯзбекӣ) дар ҳамаи онҳо як хел нест. Аз ҷумла дар лаҳҷаи гӯйиши мардуми Сариосиё калимаҳои ӯзбекӣ нисбатан зиёд буда, дар соҳаҳои гуногуни таркиби луғавӣ дучор меоянд.

Истилоҳоти хешутаборӣ: қайнота-падараҷӯс;

Узви бадан: қулоқ-гӯш; тирноқ-ноҳун;

Номҳои абстракт: йӯлдош-ҳамроҳ-рафик;

Номи ороишот: узук-ангуштарин;

Номи баъзе маҳсулоти чорводорӣ: қаймоғ-саршир; қатиф-ҷурғот;

Ғайр аз инҳо дар лаҳҷаи мардуми Сариосиё боз чунин калимаҳои туркӣ-ӯзбекиро дучор шудан мумкин аст:

а) Калимаҳои оиди хислатҳои одамон: чатоқ(дурӯғгӯӣ)

б)Калимаҳои оиди хешу таборӣ: тағо, куда, қайнсигил (хоҳарарӯс), янга, хола, ака, опа.

в)Калимаҳои ба соҳаи чорводорӣ мансуббуда: байтал (аспи мода), бўрдоқӣ (моли фарбех), оғал (молхона), қисир (нозоям), қамчин (тозиёна);

г)Калимаҳое, ки асбоби рӯзғорро ифода мекунанд: кошук, қанор(чувол), ойлик (моҳона);

д)Номҳои хӯрокворӣ: қаймоғ (саршир), қайла (гӯшти яхна), талқун (тути ордқарда);

е)Номи дарахт: тӯғ (дарахте мебошад, ки меваи зард дорад);

Ҳамин зайл калимаҳои туркӣ-ӯзбекӣ дар лаҳҷаи мардуми Сариосиё бисёр мебошанд. Дар натиҷаи бо ӯзбекҳо дар як сарзамин истиқомат кардани онҳо рӯз аз рӯз бо мурури айём ба забони тоҷикӣ таъсири калон расонида истодааст;

Калимаҳои русӣ-баналмилалӣ чун ҳамаи лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар лаҳҷаи мардуми Сариосиё низ васеъ истифода бурда мешаванд. Калимаҳои русӣ-байналмилалӣ чунин вожаҳое мебошанд, ки аз забони русӣ ба забони тоҷикии мо иқтибос шудаанд. Ин гуна калимаҳо аз солҳои 70-уми асри XIX-сар қарда ба забони мо дохил шудан гирифтанд.

Пас аз оне, ки Русия Осии Миёнаро забт мекунад, бо гузашти айём калимаҳои русӣ ба лаҳҷаи мо медароянд ва ҷойи калимаҳои тоҷикиро ба пуррагӣ ишғол мекунанд. Масалан: калимаҳои тоҷикии “истгоҳ”, “хӯроки чошт”, “чароғ” имрӯзҳо ба калимаҳои тамоман русишудаи “астанофка”, “абед” ва “свет” мубаддал гаштаанд.

Калимаҳо **русӣ-байналмилалӣ** дар лаҳҷаи Сариосиё ба таври зерин гурӯҳбандӣ мешаванд:

Калимаҳое, ки ба илму фарҳанг мансубанд: журнал, кино(филм), институт, грамота;

Калимаҳое, ки ба асбобу анҷоми рӯзғор мансубанд: диван, шифанер, адёл, устал, печка, хладелник;

Калимаҳое, ки ба техника мансубанд: мошин, афтобус, самолёт, вертолёт, радио, магнитофон, танка, заправка ва ғ...

Калимаҳое, ки ба озуқаворӣ мансубанд: конфет, калбаса, консерва, абед, ужин, хлеб, булочка, маска, малако;

Калимаҳое, ки ба сару либос мансубанд: кастум, брук, юбка, кофта, палто, наски, патинка, бастаношка, футболка, спартифка, кети, красофка;

Калимаҳое, ки ба беморӣ мансубанд: балнитса, грип, аптека, парашок, наркоз, спирт, укол, температура, бинт, шпритс, капелнитса;

Аз мушоҳидаҳои дар боло баён кардаамон аён мегардад, ки калимаҳои **русӣ-байналмилалӣ** дар ҳама соҳаҳои зиндагии тоҷикони мардуми Сариосиё нақши муҳим мебозад. Ногуфта намонад, ки калимаҳои **иктибосӣ** дар лаҳҷаи мардуми тоҷикзабони Сариосиё мавқеи муҳимро ишғол намуда, баҳри бой гардонидани забони лаҳҷа саҳми босазоро гузоштааст;

Хулоса, таркиби луғавии лаҳҷаву шеваҳо дар давоми қарнҳои бисёре ривоч меёбад ва аз ин рӯ он ба давраҳои гуногуни таърихӣ алоқаманд мушоҳида карда мешавад. Лаҳҷаи мардуми Сариосиё низ яке аз лаҳҷаҳои мустақили шимолӣ дар тӯли асрҳо рушду нумӯш намуда, то замони мо борҳо аз ҳисоби калимаҳои иқтибосиву дигар тағйир ёфта омадааст ва дар ҳеш шаклу маъноҳои гуногунро мучассам кардааст. Аз луғатҳои чамънамудаи ҳеш оиди лаҳҷаи ин диёр калимаҳоеро низ дарёб кардан мумкин аст, ки тӯли асрҳо хоси ин лаҳҷа буда, то замони имрӯз ғановатмандии ҳешро таъмин намудаанд. Ба инҳо чи хеле, ки дар боло иброз намудем вожаҳои “мактав”(мактаб), “дарс”(дарс), “билм”(илм), “завардас”(забардаст, бузург), “мавлакат”(мамлакат) ва ғайраҳо мисол шуда метавонанд.

Аз маводи ба дастовардаамон аён гардид, ки таркиби луғавии лаҳҷаи мардуми Сариосиё хеле бой ва рангоранг буда, таи асрҳои зиёд то ба имрӯз омада расидаанд. Масалан, калимаҳои “сурук”(гала), “митир”(метр), “гурум”(сӯхбат), “лӯла”(тифл), “лӯпонак”(фарбех), “ханонак”(хандонак), “эранқаран” (махсус), “тевош”(зуд бош), “гула”, (гулӯ) ва ғайраҳо ба ин мисол шуда метавонанд, ки ба лаҳҷаи мардуми Сариосиё марбутанд. Имрӯзҳо низ мардуми деҳаи Хуфар, ки яке аз худудҳои тоҷикнишини кӯҳистони ноҳияи Сариосиё ба ҳисоб меравад, аз ин вожаҳои шевагӣ ба таври васеъ истифода мебаранд.

Аз мушоҳидаҳои мухтасар ва таҳқиқоти илмӣ бармеоянд, ки лаҳҷаи Сариосиё дар ҳама давру замон чун дигар лаҳҷаҳои забони тоҷикӣ дар рушду нумӯш буда, эҳтиёҷоти халқро қонеъ гардонида истодааст. Бо баробари ин қорбурди калимаҳои иқтибосии арабӣ, туркӣ, русӣ-байналмилалӣ имрӯзҳо низ дар байни халқ фаровон истифода бурда шуда

истодааст, ки ин яке аз воситаҳои асосии мубодилаи афкори мардуми ин сарзамин мебошад.

Мақсади мо аз таҳқиқу баррасии ин мавзӯ дар он буд, ки хостем, ки робитаи вожаҳои иқтибосӣ ва ҷиҳатҳои ноёни таркибии луғавии мардуми ин диёрро омӯхта, бар илму фан навгоние дохил намоем ва ҳамеша баҳри рушду нумӯи забони модарии хеш саҳмгузор бошем.

АДАБИЁТҲО:

1. Мачидов, Ҳ. Калимаҳои иқтибосии туркӣ-муғулӣ дар забони тоҷикӣ. (Ҳ. Мачидов) Маърифат, № 9-10 -Душанбе. 2000.-С. 27-31.
2. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ. 1 (Луғатшиносӣ) (Ҳ. Мачидов).- Душанбе, 2007.-242с.
3. Муҳаммадиев М. Луғати мухтасари синонимҳои забони тоҷикӣ. (М. Муҳаммадиев).-Душанбе: Маориф, 1975.- 245 с.
4. Рауфов Ҳ. С. Айнӣ ва лексикаи забони адабии тоҷик. (Ҳ. С, Рауфов. Душанбе: Дониш, 1978.-46 с.
5. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ.1.-М. 1969.-951 с.
6. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2.-М. 1969.-952 с.
7. Ҳомидов, Д. Шевашиносии тоҷик. (Д. Ҳомидов -Душанбе, 2009.-164 с.
8. Ҷӯраев, Ғ. Лаҳҷаи арабҳои тоҷикзабон(Ғ. Ҷӯраев.-Душанбе: Дониш, 1975.-162 с.
9. Эшнӣёзов, М. Диалетологияи тоҷик (М. Эшнӣёзов) (дастури таълимӣ), Қ.1.- Душанбе, 1977.
10. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик (Н. Маъсумӣ.- Сталинобод, 1959 .